

Наталія ЛІЩИНСЬКА

© 2005

ПСИХОЛОГІЯ ЗЛА У РОМАНІ ВІЛЬЯМА ГОЛДІНГА „ВОЛОДАР МУХ”

Філософська проза Вільяма Голдінга має психологічну основу. Значною мірою це стосується проблеми добра і зла. За свідченням біографічних джерел, письменник цікавився аналітичною психологією К. Г. Юнга, психоаналізом З. Фрейда, був добре обізнаний із дитячою психологією.

Психологічним підґрунтям роману „Володар Мух” є вчення про архетипи колективного підсвідомого К. Г. Юнга.

Під колективним підсвідомим Юнг розуміє „вроджену (а не сформовану в дитинстві, як у З. Фрейда) психологічну структуру, яка стимулює людський досвід, що несвідомо передається із покоління в покоління” [6, 221]. Колективне підсвідоме виявляє себе в архетипах (домінантах) – „прадавніх взірцях,...які існують одвічно у свідомості людства і, передаючись з роду в рід, від покоління до покоління впродовж тисячоліть, у кінцевому підсумку мотивують вчинки і дії людини” [3, 65].

Група хлопчиків, потрапивши в умови замкненого чужого простору, оцінює ситуацію по-дитячому, як гру: „Це наш острів... Будемо тут веселитися, доки дорослі не прийдуть по нас” [1, 45]. За Фрейдом, „кожна дитина, що грається, поводить себе як поет, коли витворює свій власний світ чи... речі свого світу укладає в якийсь новий, для неї приемний порядок” [7, 109]. Радість, із якою більшість дітей сприйняла перші хвилини перебування на острові, можна трактувати як спробу витіснити тривогу, перетворити екстремальну ситуацію в ситуацію гри.

На думку Анни Фрейд, доньки відомого психоаналітика, „дитина має подвійну мораль: одну для світу дорослих, другу – для своїх однолітків” [2, 60]. Ситуація дуже посприяла дітям у тому, щоб повною мірою проявити себе і діяти на свій розсуд, не боячись покарання. Разом з тим, вони зіткнулися із дорослою відповідальністю за свої вчинки.

Перше рішення створити правила і вибрати „старшого” діти зробили шляхом „перенесення колективного досвіду”. За Юнгом, людина в екстремальній ситуації „відступає назад”, здійснює „регресію у минуле”, апелюючи до попереднього досвіду [8, 83]. У нашому випадку досвід дітей мінімальний, набутий головним чином із пригодницьких книг („Кораловий острів”, „Ластівки й амазонки”, „Острів скарбів”). Вони намагаються перенести його у реальне життя.

Юнг відкидає можливість повернення до стану тваринної свідомості, коли людина вибрала шлях до усвідомленості. „...Це майже надлюдський ідеал”, пов’язаний із вищою психічною зрілістю” [див. 4, 393]. Діти сприймають світ як „сон на яву” (З. Фрейд). Їхні особистості несформовані, тому й піддалися впливу колективного підсвідомого. Доки воно „залишається нероздільно пов’язаним з індивідуальною психікою, прогрес неможливий” [8, 103]. Отже, однією із причин моральної деградації хлопчиків можемо

вважати відсутність практичного досвіду, що стало причиною домінування колективно-го підсвідомого над індивідуальним.

Це суттєво вплинуло на вибір „старшого”. Вибираючи між Джеком та Ральфом, діти у першу чергу звернули увагу на зовнішність обох. Ральф охарактеризований як „ясно-волосий хлопчик”, „в погляді й вустах була лагідність, за якою не крилося диявольське нутро” [1, 11, 15]. Джек – „висока, худа, кістлява постать” під „обвислим плащем”... „З лица... дивилися ясно-голубі очі, від розчарування у них готова була спалахнути, чи вже спалахувала злість” [там само, 27].

Архетипи через свою спорідненість із фізичними явищами „виступають у спроектованому вигляді”. Несвідомі проекції проявляються як неадекватні оцінки того чи іншого явища, є джерелом непорозуміння між людьми. Тому деяким людям приписуються невластиві їм якості: одні викликають схвальну оцінку, асоціюються із „божественним”, інші – негативну, співвідносні з „диявольським”. Найчастіше архетип „ангельського” чи „диявольського” закріплюється, коли для цього є найменші підстави [див. 8, 100].

У нашому випадку вирішальну роль зіграла „уніформована вищість (мається на увазі хор – Н. Л.) і нецеремонна владність у голосі Мерідью” [1, 28]. „Диявольський ефект” Юнг розуміє як „ефект розділення”. Особистості, за якими закріпилися архетипи „ангельського” і „диявольського”, перебувають у психологічній несумісності. Конфлікт між ними неминучий.

Реально серед дітей існує ще один лідер – Роха. Він сприймає ситуацію песимістично, в той час як Джек справляє враження людини, „яка знає, чого хоче” [1, 28]. На думку Юнга, за оптимістичною оцінкою стоїть глибока безпорадність, на фоні якої оптимізм – невдала компенсація”. „За песимістичним світосприйняттям схована вперта воля до влади, яка значно перевищує оптимізм у першому випадку” [8, 141]. Роха не має задатків до керівництва, але постійно тримається поблизу Ральфа, стає його „радником”, подібним до тіні, щоб у такий спосіб реалізувати себе.

Архетип Тіні у юнгівському розумінні¹ більшою мірою пов’язаний з хором та його лідером. В. Голдінг виводить внутрішній світ людини назовні. Група хористів одразу сприймається як тінь: „В діамантовому мареві берега ворушилося щось темне... Потім з імлі істота ступила на чистий пісок, і всі побачили, що темний колір давала не тінь...” [1, 28]. На фоні хору Джек сприймався як „магічний демон”. За Юнгом, образ демона є праобразом первісного божества, „тип чарівника, який несе в собі магічну силу”. Якщо ця фігура носій негативного, навіть небезпечного, вона ледве відрізняється від Тіні, але, в міру зростання її магічної сили, ця істота виходить з темного середовища” [8, 101-102]. Це має місце у Голдінга. Джек стає ватагом племені, поступово набуваючи рис Мани-особистості² – діти починають наділяти його неземною силою, вбачаючи в ньому єдиний захист від „звіра”. Утримувати плем’я під своєю владою Джекові допомогла Маска – зручна позиція, яка дозволяє, з одного боку, справляти на інших певне враження, з другого – приховувати істинну природу індивіда” [8, 193]³.

Архетип Тіні яскраво демонструє градацію зла: тінь поступово переростає у темряву.

Наведені приклади адаптації до незнайомих умов і взаємодії особистісного підсвідомого з колективним дають підстави зробити висновки про те, що конфлікт між добром і злом закладений у світосприйнятті самої людини і сприйнятті її іншими.

Вагомою причиною моральної деградації є страх. З точки зору трансперсональної психології, він виникає через травму народження, яка полягає у переході від комфортно-

1 Тінь у Юнга - „негативна частина особистості...сума прихованих негативних якостей, недостатньо розвинутих функцій і змісту колективного підсвідомого” [8, 72].

2 Під Мана-особистістю Юнг розуміє істоту, що проявляє магічні, чаклунські якості (мана), наділену магічними знаннями і силою [див. Юнг К. Г. Психологія колективного бессознательного. – М.2001. – С. 227].

3 Архетип Маски пов’язаний не тільки з образом Джека. „маску вседозволеності” „одягає” все його плем’я.

го для дитини середовища материнського лона до широкого відкритого простору зовнішнього світу і пов'язана з виникненням тривоги через незахищеність, відокремленість від матері [5, 487]. У нашому випадку відбувається зворотній процес: перехід від відкритого простору в замкнений, що є причиною страху перед смертю. Відчуття страху постійно зростає. Екзистенційна тривога через невизначеність змінюється панічним страхом перед „звіром” – матеріалізованим символом темного підсвідомого, зла. В уяві дітей звір всюдисущий: він „виходить з лісу” у вигляді „змія”, живе в морі, сходиться з неба. Юнг трактує страх перед „звіром” як „первісний страх перед змістом колективного підсвідомого. „...Символ тварини спеціально вказує на поза-людське; оскільки зміст колективного підсвідомого містить не тільки залишки архаїчних, власне людський способів функціонування, але й залишки функцій ряду тваринних предків людини...” [8, 103]. Якщо ці залишки активні, вони здатні „не тільки загальмувати процес розвитку, але й перетворити його в регрес, що й показує Голдінг. Це може тривати доти, доки не вичерпається вся маса енергії, яка активізувала колективне підсвідоме” [8, 104]. Енергія може бути корисною тільки тоді, коли вона спрямована на протидію колективному підсвідомому. Тобто, у середовищі його дії з'являється чиясь свідомість, яка не потрапила під його вплив. Дітям, які запалили острів, достатньо було побачити дорослого, щоб вийти з полону підсвідомого.

В.Голдінг, використовуючи аналітичну психологію Юнга, мав на меті з'ясувати причини зла. Через архетипи „ангельського” й „диявольського”, Маски, Звіра, Тіні, Мани-особистості у „Володарі Мух” автор вибудував цілий механізм його дії: основною причиною виникнення зла є колективне підсвідоме, яке регулює поведінку дітей. „Каталізатором” пробудження „темної сторони людської душі” є страх смерті, зумовлений перебуванням у чужому замкненому просторі, невизначеністю, відсутністю практичного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голдінг В. Володар Мух. Переклад з англ. С. Павличко. – К.: Основи, 2000.
2. Левчук Л. Психологічна естетика //Левчук Л. Західноєвропейська естетика ХХ ст. – К.: Либідь, 1997. – С. 55-70.
3. Літературний словник-довідник. – За ред. Р. Гром'яка. – К.: ВЦ Академія, 1997.
4. Романець В. А., Манюха І. П. Історія психології ХХ ст. – К.: Либідь, 1998.
5. Руднев В. Энциклопедический словарь культуры ХХ века. – М., 2001.
6. Современное зарубежное литературоведение. Страны Западной Европы и США. Энциклопедический справочник. – М.: Интрада-ИНИОН, 1996.
7. Фрейд З. Поет і фантазування //Антологія світової літературно-критичної думки. – Львів, 2000. – С. 109-115.
8. Юнг К. Г. Архетипы коллективного бессознательного //Юнг К.Г. Психология коллективного бессознательного. – М., 2001. –С. 95-118.